תלמוד בבלי · אחרונים · חידושי אגדות · סדר מועד

מהרש"א - חידושי אגדות
על עירובין

רבי שמואל אליעזר איידלס [המהרש"א]

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

מהרש"א - חידושי אגדות על עירובין

רבי שמואל אליעזר איידלס [המהרש"א]

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/מהרשא-חידושי-אגדות-על-עירובין/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611161024 של הספרייה.

תוכן העניינים

דף ג. 4
דף יג. 4
דף יג: 4
דף יח. 5
דף יח: 5
דף יט. 6
דף כא. 9
דף כא: 10
דף כב. 12
דף כו. 13
דף כט: 13
דף מ: 14
דף מא: 14
דף נג. 15
דף נג: 17
דף נד. 19
דף נד: 22
דף נה. 24
דף נה: 24
דף סג. 25
דף סג: 27
דף סד. 27
דף סד: 29
דף סה. 29
דף סה: 32
דף פו. 32
דף ק: 33
דף קא. 33

דף ג.

לא קרירא כו'. אין לפרש משום דזה רוצה בחמימא וזה רוצה בקרירא דלא שייך בזה הא דקאמר דרבים סמכי אהדדי ולא מדכרי אלא דר"ל כיון דכ"א סומך אחברו נמצא לפעמים רוצים שניהם בחמימא לא הוה חמימא וכששניהם רוצים בקרירא לא הוה קרירא משום דכ"א סומך עצמו על חבירו וק"ל:

דף יג.

אתה חסר כו' או מייתר אות א' מחריב כו' פירשו בתוס' כמו בראשית בראו וי"מ כו' כגון הוה על כו' ע"ש ובחסר לא פירשו כלום וי"ל בפשיטות גם בחסר לפי שהתורה באותיותיה הם שמותיו של הקב"ה והוא דרך הנסתר של התורה שהיתה כתובה לפניו באש שחורה על גבי אש לבנה ובהן ברא הקב"ה את עולמו ומקיימו ונמצא המחסר אות א' הרי הוא מחריב קיומו וק"ל:

דף יג:

ע"ב בהלכה כו' גם שלא היו חבריו עומדין על סוף דעתו ואין הלכה כמותו מ"מ היה מגלה להם טעמים ופנים לשני הצדדים ובזה היה מאיר עיניהם בהלכה להכריע אח"כ בשני הפנים איזו אמת לאמתו וק"ל:

הוה מחדדנא טפי כו'. דבהסברת פנים הוה מחדדי טפי דיש להבין בקריצת עינים וברמיזת שפתים והיינו רואות את מוריך שמראה לו פנים טפי וק"ל:

ומ"ח טעמי טהרה כו'. נראה דנקט מספר הזה ע"פ מ"ש בנדרים דיש נ' שערי בינה ולא נגלו למשה רק מ"ט מהם שנאמר ותחסרהו מעט מאלהים וסמכוהו אקרא וכמטמונים תחפשנה וז"ש דלאותו תלמיד אחד נגלו לו מ"ח פנים ולא היה חסר רק פנים אחד ממה שנגלה למשה וק"ל:

שהיה יודע לטהר השרץ כו' עיין זה בתוס' ובחדושי הלכות הכא בסוף פ"ק דסנהדרין ע"ש:

אלו ואלו דברי אלהים חיים כו' וכה"ג אמרו פ"ק דחגיגה ושם מפורש:

שכל המשפיל כו' כל המחזר כו' וכל הדוחק כו' לכאורה כל הכי ג' חלוקות דנקט הם קרובים לענין א' וכפול הוא ונראה לפרש לפי שהאדם צריך שיהיה טוב לשמים וטוב לבריות וטוב לעצמו וההיפך ג' דברים אלו ברע הנוגע במדת הגאוה וז"ש לגבי טוב לשמי' המשפיל עצמו נגד הקב"ה הרי הוא מגביהו וכל המגביה עצמו נגד הקב"ה הוא

משפילו וכדדרשינן בנדרים מקרא וממתנה נחליאל גו' ולגבי הבריות אמר מדת הרע המחזר על הגדולה כו' בהיותו משתרר על הבריות הגדולה בורחת ממנו שאינו מקובל בעיניהם כדאמרי' פ' המוכר פירות מאן דיהיר אפי' אאינשי ביתיה לא מתקבל וההיפך כל הבורח מן הגדולה והוא נוח לבריות הגדולה מחזרת אחריו להיות מקובל בעיניהם ולגבי עצמו אמר כל הדוחק את השעה כפרש"י שמתיגע להעשיר ולהתגדל כו' השעה דוחקתו דהיינו כמ"ד דמזל שעה גורם וההיפך דכל הנדחק מפני השעה הרי ע"י זכות זה ואפושי ברחמים הקב"ה משנה מזלו והשעה עומדת לו כמ"ש בסוף מסכת שבת גבי אברהם מאי דעתיך דקאי צדק במערב מהדרנא ומוקמינן ליה במזרח כו' ודו"ק:

נוח לו שלא נברא כו' נמנו וגמרו כו' פלוגתייהו מפורש באורך בספ"ב דמכות ע"ש:

דף יח.

דיו רצוף פנים היה לי לאדם כו' כל הסוגיא זו עד ולא אחורי בית הכנסת בשעה שמתפללין מפורש פ"ב דברכות ופ"ק דכתובות ע"ש:

דף יח:

ע"ב בנדוי כו'. למסקנא ניחא שפירש מאשתו לפי שהיה בנדוי ומנודה אסור בתשמיש המטה ואע"ג דבעיא היא במס' מ"ק ולא אפשיטא מנודה מפי הקב"ה כי הכא חמיר טפי דכה"ג מחלקינן התם ושדין ורוחין שהוליד לאו מאשתו אלא משום דחזא ש"ז לאונסיה והשתא דאכתי לא אסיק אדעתיה דחזא לאונסיה צ"ל דלא פירש מאשתו וממנה הוליד רוחין ושדין משום שהיה בנדוי מן השמים וק"ל:

לאו בצלמו אוליד כו'. ובפרקי ר"א איתא ויחי אדם ק"ל שנה ויולד בדמותו מכאן אתה למד שלא היה קין לא מדמותו ולא מצלמו אלא שת ע"כ ולא הזכיר בפרקי ר"א את הבל וע"פ דעת המקובלים בסוד הגלגול היינו הבל היינו שת ניחא וק"ל:

פירש מן האשה כו' יש לדקדק בזה שהרי אחר שחטא בו ביום שנברא אדם ונקנסה עליו מיתה כתיב והאדם ידע את חוה וגו' ותלד את קין וגו' ותוסף ללדת את הבל וגו' וי"ל דלידתן היה בו ביום קודם שחטא והכי איתא בפ' אד"מ י"ב שעות הוי היום כו' שמינית עלו למטה שנים וירדו ד' כו' עשירית סרח י"א נידון כו' מ"ש וצ"ל אזה דאין מוקדם ומאוחר בתורה וק"ל:

העלה זרזי תאנים על בשרו כו' ויש סמך בקרא ויתפור עלי תאנה ויעשו וגו':

בפניו כו'. עיין פרש"י מפני שנראה כמחניף כו' עכ"ל ולכאורה יש בזה לתת טעם אחר דהיינו שלא יהא לב שומע גס בו ויחזיק טובה לעצמו אבל האי טעמא לא שייך בהקב"ה שאמרו בב"ר מצינו שאומרים מקצת שבחו של מי שאמר והיה העולם בפניו שנאמר אמרו לאלהים מה נורא מעשיך וכו' עיין שם אבל טעמא דמחניף שייך ביה ודו"ק:

שנאמר הנה עלה זית וגו'. מפורש פרק חלק ע"ש:

שנאמר איה אלוה וגו' כפרש"י ואליהוא אמר כן לאיוב דרך תוכחה אם היה נשמע בביתו ד"ת לא היה נחרב אבל בניו עשו משתה בית איש יומו וגו' וק"ל:

נותן זמירות בלילה כו' בפרש"י נותן זמירות של תורה ובפרק א"נ אמרינן דדוד נענש מפני שקרא לתורה זמירות שנאמר זמירות היו לי חקיך וגו' ויש ליישב דהכא בלילה קראן זמירות ע"ש שנשמעין בה בקול למרחוק כזמירות הללו וק"ל:

שנאמר כל הנשמה וגו' כתבו התוספות פר"ח קרי ביה הנשמה בדגש עכ"ל ר"ל מלשון שממה וחורבן של בהמ"ק ועי"ל ע"פ מ"ש בפרק כל היד אין בן דוד בא עד שיכלו כל הנשמות שבגוף וז"ש כל שהנשמות עדיין הם בגוף ולא כלו ממנו תהלל יה ואחר שיכלו מן הגוף הנשמות ובן דוד בא אזי יהללו בשם של ד' מלא כדאמרינן כי יד על כס יה שאין השם מלא עד שיכלה זרעו של עמלק ע"י בן דוד וק"ל:

נתקללה בבל כו' נתקללה שומרון כו' מפורש בפ' הרואה:

דף יט.

כדי לא יקלל כו' ר"ל שזה שנתחייב הריגה ע"י דין מלך בשר ודם מהרהר אחר דינו שלא יפה דן אותו להריגה גם לא ירא מלקלל כיון שאחר הריגתו לא יכול לעשות לו כלום אבל במדת הקב"ה אינו מהרהר דבודאי יפה חייבו גם ירא מלקלל כיון שגם אחר הריגתו יכול עוד לענשו בדין גיהנם ולכך שותק מלהרהר ואדרבה נותן תהלה להקב"ה על שפרע לו ענשו בעוה"ז כדי לזכותו בעוה"ב. ואמר

ולא עוד אלא שדומה לו כאלו מקריב כו' ע"פ מ"ש בטעם המביא קרבן שידמה בנפשו שהוא היה ראוי להריגה כבהמה זו אלא שהתורה חסה עליו שתהא הבהמה לקרבן תחתיו לכפרה וא"כ זה שנתחייב הריגה למקום הרי הוא נעשה קרבן וכפרה על עצמו דהיינו ולך ישולם נדר ועד"ז יש לפרש הא דקאמרי' בסמוך ומורידין דמעות כו' היינו אותן דמעות עולות לו לפניו ית' ב"ה במקום הנסכים הבאים עם הקרבן וכדאמרינן שערי דמעות לא ננעלו ואמר גם ברכות וגו' שמצדיקין עליהן את הדין כו' דהיינו שאומרים ברוך דיין האמת וק"ל:

שנאמר ויצאו וראו בפגרי וגו' דמקום פגרי האנשים לאו היינו גיהנם גופיה אלא פתחה של גיהנם הוא מקרי:

בפושעי עכו"ם כו' ובפ"ק דר"ה מוקי לה להאי קרא גם בפושעי ישראל הגמורים שאין להם חלק לעוה"ב והם המינין והמסורות כו' ע"ש ועיין גם במס' עדיות:

בעמק הבכא כו' משמע ליה דההוא קרא מיירי מיד שבוכין כו' ומצדיקין עליהם את הדין הן עולים וכדמסיק דאברהם אבינו מסיק ומקבל להו כו' ודו"ק:

פושעי ישראל ק"ו ממזבח הזהב כו' מפורש בסוף פ"ב דחגיגה:

אלא דאסיק ואפיק כו' נראה דהיינו המוציא לך מים מצור החלמיש וגו' אבל המוציא אתכם מתחת סבלות מצרים וגו' אמרינן בפרק כיצד מברכין לרבי נחמיה אה"נ הוא דלא משמע אלא דאפיק ורבנן התם נדחקו בו לפרש דה"ק להו הקב"ה כד מפקינא וכו' והכא ה"ק כיון דמשמע נמי לשון עבר דאפיק כמו המוציא מים וגו' ה"נ דפושעי הוא לשון עבר וק"ל:

שמעת קולי וגו' לפי ענינו מבטן וממעי הדגה קאמר שבו היה יונה מתפלל אבל מדכתיב לשון שאול משמע ליה דבמקום פתחה של גיהנם היה:

אשר אור לו בציון גו' שישרף חיל סנחרב מלך אשור באור הבא לציון מן הגיהנם שהוא אור דק לשרוף הנשמות ובו נשרפו הם כמ"ש פרק אלו קשרים ותחת כבודו יקד וגו' וכשריפת בני אהרן שריפת נשמה וגוף קיים אף כאן כו' ומשום דענינו כפול ותנור לו בירושלים דרשו זו פתחה וענינו דיש לגיהנם ג' פתחים בג' חלקי עולם מדבר ים וישוב שהם כלל העולם ע"ד שאמר הכתוב אנה אלך מרוחך ואנה מפניך אברח אם אסק שמים וגו' ואציעה שאול הנך וגו' דהיינו שא"א לאדם להסתר מדרכו של גיהנם כי בכ"מ מוכן פתחה לקבל הרשעים וק"ל:

ותנור לו בירושלים זו פתחה כו'. לכאורה הוא מגומגם דפתחה של גיהנם בירושלים ניחא אבל הגיהנם גופה בציון דבר שא"א הוא דהגיהנם גדול כמו ס' פעמים בג"ע וג"ע גדול ס"פ בעולם כדאמרינן במסכת תענית ונראה דודאי פשטיה דקרא בשריפת חיל דסנחרב איירי דכתיב ונפל אשור וחתו מנס שריו:

וזהו פתחה ר"ל הרמז כי יורדי גיהנם הם ההולכים אחרי מתיקות ותענוגי עולם הזה כדובשא של ב' תמרות הללו וזהו שביניהן פתח המביאן לגיהנם וק"ל:

שם ז' שמות כו' הוא מבואר כי מעשה האדם ומאורעותיו הם מסוגלים ונמשכים לפי ז' ימי בראשית כמ"ש בפ' מי שהחשיך למ"ד מזל יום גרים מאן דבחד בשבא כו' ולמ"ד נמי מזל שעה גרים לפי התחלת שימוש מזלות מימי היצירה שצ"ם חנכ"ל וזש"ה ויספתי

ליסרה אתכם שבע על חטאתיכם כי העונות נמשכין בז' פנים וכן יבואו הפורענות בז' פנים ועל פי הדברים האלה אמר דהכי נמי בדין עוה"ב בגיהנם יבואו דיניהם בז' פנים לפי העון והם ז' שמות לגיהנם דהיינו ז' מדורות שיש לגיהנם לדון בו הפושעים כפי חטאתם בשבעה מיני עונות והז' נקראת ארץ תחתית ע"ש שהיא הדיוטא התחתונה בגיהנם וכמו שהאריך בזה הרמב"ן שער הגמול ע"ש ודו"ק:

מבטן שאול שועתי וגו' עי' בתוס' וה"ה דמכמה מקראות ה"מ לאתויי דאקרי שאול אלא דנקטי האי קרא משום דמייתינן ליה לקמן לגבי שחת מיהו ק"ק אמאי מייתי קרא דיונה ולא מייתי קרא דכתיב בתורה דמייתינן ליה לעיל וירדו הם וכל אשר להם חיים שאולה. וי"ל דשאול דהכא י"ל דהיינו בקבר אבל מבטן שאול שועתי גו' וכן לא תעזוב נפשי לשאול גו' משמע גיהנם עונש לנשמה. וכתבו עוד באר שחת דכתיב כי לא תעזוב וגו' והא דלא מייתי קרא ואתה אלהים תורידם לבאר שחת וגו' דהוי כו' ע"ש אע"ג דההוא קרא מאוחר הוא בספר תהלים דמפורש ביה דמקרי באר שחת אבל בהאי קרא דמייתי לא כתיב רק שחת ודו"ק:

גמרא הוא כו' ובספר יחזקאל מצינו בקרא ארץ תחתית ומשמע נמי דביורדי גיהנם איירי דכתיב ברישא דההוא קרא והורדתיך את יורדי בור וגו' ואפשר דה"ק גמרא ארץ תחתית היא מדור הז' ודיוטא התחתונה ולכך חשיב לה בז' וק"ל:

והאיכא גיהנם כו' זה לא נמצא לו מפורש כלל בקרא וי"ל דסמך אקרא דכתיב בס' יהושע אשר על פני גיא בן הנם וגו' וירד גיא הנם וגו' מדכתיב ברישא דקרא גי בן הנם וכאן כתיב גיהנם לגבי וירד דרשי' ליה איורדי גיהנם ומפרש אל כתף היבוסי דהיינו ירושלים כדקאמרי' לעיל דפתח גיהנם בירושלים וק"ל:

שעמוקה בגיהנם שהכל כו' נראה דתרתי קאמר דקראו גיהנם ע"ש שעמוקה הרבה באותו גיא בן הנם שנזכר ברישא דקרא דראינו אותו עמוק ביותר ועוד שהכל יורדין בגיא זה על עסקי חנם דהיינו עריות כדאמרי' פי"ה אשר נאכל במצרים חנם זו עריות כו' ע"ש:

שנאמר כי ערוך מאתמול תפתה כו' מפורש פ' אין בין המודר. ג"ע אר"ל אם בא"י הוא כו' ולא ניחא ליה למימר דבשנים או בשלשה מקומות הוי פתחו דלא מצינו ליה מפורש בקרא כמו בגיהנם ומיהו בפ' כל כתבי דרשו כל העונה אמן כו' פותחין לו שערי ג"ע שנאמר פתחו שערים ויבא וגו' ונראה לפי שבמקומות הללו היו פירות מתוקים ומשובחים ביותר תלו אותו בפתח ג"ע אשר שם שג"ע נשתבח בפירות דכתיב כל עץ נחמד וגו' וטוב למאכל וגו' ולפי מה שפירשנו בפרק חלק אהא דאמרינן משיח יתיב על

פתחא דרומי דהיינו מצד דרום של ג"ע ניחא הכא אבל לפי' רש"י התם שפירש על פתח רומי קשה דהא הכא לא מספקא ליה אלא או בארץ ישראל או בערביא:

דף כא.

עד בא זכריה ופירשו כו'. יש לעיין במאמר זה שראו את התורה בפנים שונים דוד לא ראה רק רחבה ואיוב הוסיף לראות גם ארכה ויחזקאל ראה אותה פנים ואחור וזכריה ראה אותה עפה ע"י קילוף הוא מבואר במ"ש כי דרכי התורה הם ד' דרכים האחד דרך פשט והב' דרך הדרש והג' דרך השכל והוא מעשה בראשית והד' דרך קבלה ומעשה מרכבה. ונתנו להם סימן פרדס ואמרו במדרש פנים בפנים דבר ה' עמכם פנים תרין בפנים תרין הרי ד' אפין לתורה ולפי שהב' פנים שהם הפשט והדרש נוגעים בנגלה במצות התורה כללן יחד פנים תרין ומעשה בראשית ומעשה מרכבה שהם בנסתר כללן יחד ג"כ בפנים תרין והשתא דוד לא הזכיר רק הנגלה הנוגע במצות ולא אמר רק רחבה מצותך וגו' אבל איוב לא הזכיר המצות אלא התורה בכללה ועליה אמר בכללה ארוכה מארץ מדה אבל על מצותיה לא אמר רק רחבה מני ים שהאורך הוא יותר מרחבה בערך שהארץ היא יותר מן הים שאינו אלא שליש מהארץ ומ"מ לא פירש גם הוא שיש ד' חלקים ובא יחזקאל גם הוא לא פירש וראה אותה כתובה פנים ואחור הפנים הוא הנגלה של המצות והאחור שאינו כל כך בנגלה הוא הדרש וכתוב עליה קינים זו פורענותן של צדיקים בעולם הזה והם כמו הקללות והתוכחות שמקבלים ישראל עונשן בעולם הזה כדי שיזכו לעולם הבא והגה זו מתן שכרן בעולם הבא כמ"ש למען ייטב לך בעולם הזה ולמען יאריכון ימיך בעולם הבא בעולם שכולו ארוך ונהי זו פורענותן של רשעים כמו שמצינו בדור המבול ובשאיר רשעים דדרשינן בהו מקרא דאין להם חלק בעולם הבא ואמר עד שבא זכריה והוא ראה כל הד' חלקים דהיינו בתחלה ראה מגילה עפה ולא ראה קודם שנתפשט רק חלק אחד שהוא הפשט נגלה ממש ואחר שנתפשט הכפול נתוסף חלק שני כמוהו והוא הדרש. שאינו נגלה כ"כ והיתה כתובה פנים ואחור וכי קלפת כו' נתוספו עוד שני חלקים ע"י קילוף כמו ב' חלקים הראשונים והם דרך מעשה בראשית ומעשה מרכבה שהם סודות נסתרים ומכוסים ולא נגלו אלא בטורח כמו ע"י קילוף הזה וזהו ביאור הפסוקים דפרשה יתרו אם תשמעו בקולי הוא הפשוטו ושמרתם את בריתי הוא המדרש כמ"ש לא כרת הקב"ה ברית עם ישראל אלא בשביל תורה שבע"פ שנאמר כי על פי הדברים האלה כרתי גו' והייתם לי סגולה גו' בחקרי הטבעיים של מעשה

בראשית כי אתם ידעתם כי לי כל הארץ שבראתי אותה ואתם תהיו לי ממלכת כהנים גו' היינו להשיג במרכבה כמ"ש בר"י כ"ג שראה אכתריאל יה ה' וגו':

שני דודאי תאנים וגו' בקרא מפורש תאנים הטובות על גלות יהודה אשר עם יכניה שהיו צדיקים שהיו בהן החרש והמסגר ותאנים הרעות על שארית ישראל שעם צדקיהו שהיו רשעים כדאמרינן במסכת הוריות ומצינו דמדמה כלל ישראל לתאנים כמ"ש התאנה חנטה פגיה וע"ש שיש בהם טובות ורעות ולפי שהוזכר עונשם לכליה כמ"ש ונתתים לזעוה לרעה וגו' שאל תאמר שבטל סברם כו' שלעולם יהיה כן ע"כ אמר שהעיד עליהם שלמה ברוח הקודש הדודאים נתנו ריח דהיינו ב' כתות שזכר וגם הריקים שבהם יש בהם ריח של תורה וכה"ג דרשו גבי הדס שיש בו ריח בלא טעם ע"ש שיש בישראל בעלי תורה בלי מצות וכן דרשו בפ' אחד ד"מ אקרא דוירח את ריח בגדיו וגו' ע"ש:

דף כא:

ע"ב בחורי ישראל וגו' לפי דרש זה יהיה פי' דודאים ממש מין עשב שיש לו ריח טוב כמפורש בפ' חלק ודימה שלא טעמו טעם חטא לריח הטוב דבהיפך לגבי יש חטא נאמר נרדי נתן ריחו:

ועל פתחינו וגו' שמגידות פתחיהן כו' כפרש"י לענין דם נדה וגזרתי על עצמי ביותר כו' כמפורש במסכת נדה שגזרו בכמה ספקות וכחומרא דרבי זירא שאפי' רואות טפת דם כחרדל יושבות עליו ז' נקיים והיינו חדשים דברים שנתחדשו בדורות האחרונים להחמיר בהם ולכאורה הוה ליה למכתב ישנים גם חדשים שהחדשים נתוספו ונתרבו על הישנים ולפי מה שאמרו לקמן שיש להזהר יותר בד"ס מבד"ת ניחא קצת דהניח הישנים בריבוי דגם לגבי החדשים לענין זהירות וק"ל:

אלו מצות קלות כו'. לפום מאי דס"ד השתא נראה לפרש קלות וחמורות כמו ומודיעין לו קלות וחמורות כו' דפ' החולץ דהיינו קלות שבחמורות כמו איסור תחום בשבת ואיסור ייחוד בעריות כמפורש בחידושינו שם והיינו חדשים הם הקלות והישנים הם החמורות דודאי איסורי דשבת ועריות גופייהו נתנו מקודם ואחר כך נתנו איסור תחום ואיסור יחוד וה"ל החמורות ישנים לגבי הקלות החדשים והכא פריך ליה כיון דכולם מן התורה מסיני נתנו לא שייך בהו שפיר חדשות וישנות:

וכי תורה פעמים כו' אלא הללו מד"ס והללו מד"ת דשייך בהו שפיר חדשות וישנות וק"ל:

שד"ת יש בהן כו' כפרש"י שאין בהן מיתה וכדאמרי' פ' י"ה כל העובר על מצות עשה ולא תעשה ועשה תשובה מוחלין לו אבל העובר על ד"ס חייב מיתה ונראה דהיינו בדבר שגזרו לעשות גדר על דבר עבירה שיש בגופה חיוב מיתה אבל גזרו בדבר שיש בו עשה ול"ת אינו דומה כעובר על גדרם שיהא חייב מיתה דלא יהא טפל חמור מן העיקר ולכך נקט הזהר בהן טפי מעשה ול"ת אבל ליזהר בהן טפי מדבר שיש בגוף העבירה מן התורה חייב מיתה לא קאמר והך דר"ע דמייתי בסמוך משום סרך תרומה נגעו בה שיש בה חיוב מיתה וק"ל והוא מבואר שגם תורה שבע"פ מסיני ניתנה אלא שתורה שבכתב לפי הדמיון יש לה קצבה תרי"ג ואינו כן שלא נתנה בכתב רק לפי המקבל לפי שעה שנתחדש ממנו בכל דור אבל לפי הנותן יתברך ב"ה שהוא בב"ת גם תורתו שנתן לנו בב"ה כמ"ש ארוכה מארץ מדה גו' והיא תוכה שבעל פה וזה אמר לכך לא נכתבה כולה שא"א שאין לה קץ ותכלית מהנותן יתברך ב"ה ולא נתנה כך בכתב אלא משום להג ויגיעת בשר דהיינו האדם המקבל שאינו בב"ת:

מי כתיב לעג להג כתיב כו' בפרק הנזקין לא פריך ליה ושם מפורש ע"ש:

כל ההוגה כו' טעם בשר כו' המדקדק היטיב בטעם של דבר מקרי אכילת בשר וכפרש"י בפרק מרובה אהא דאמר התם לא אכלי בשרי דתורא לא דקדקתי כו' ע"ש:

מימיך מרובין כו' צ"ל דע"כ הא דהיו מכניסין לו בכל יום מים במדה היינו כדי ליטול ידים וכדי לשתות דאל"כ למה לא הרגיש רע"ק בדבר עד אותו יום ששפך השומר חציין וא"כ הוא צ"ל דבעלילה בא השומר לומר היום מימיך מרובין דהיינו מרובין אפי' מלשתות כדמסיק לשתות אין מגיעין כו' וק"ל:

בבית האסורין כך כו' אפשר דבבית האסורים היה פטור מנטילת ידים דלא גרע מיוצא למלחמה במחנה דפטור מנט"י כמו ששנינו ספ"ק אלא שרבי עקיבא החמיר על עצמו וק"ל:

בשעה שתקן שלמה ערובין כו' יצתה בת קול ואמרה בני כו' מפורש בפ"ק דשבת:

נצא השדה כו' שייך לדרשה אחרת דלעיל הדודאים נתנו ריח אלו בחורי כו' דהאי קרא דסמך ליה מענינו משתעי כדמסיים הכא שם אראך כו' שבח בני ובנותי דהיינו בחורי ישראל ובנות ישראל שהוזכרו לעיל שלא באו לידי דבר עבירה. ועיין פי' דברי המאמר הזה בפרש"י בספר שיר השירים:

נצא השדה אמרה כ"י כו' אל תדיינני כו' נצא השדה בא ואראך ת"ח כו' והוא כמו דרשה אחרת וכפרש"י שם חשיב להו דרשה אחת וע"ש:

אלו בתי כנסיות ובתי כו' שהיו יושבים בו שורות ככרם הזה וכמ"ש בכרם ביבנה:

על כל דבר ודבר של תורה ג' אלפים משל כו'. הכא משמע ליה דבמילי דאורייתא קאמר דהיה לו כ"כ משל וכן שירו דאל"כ מאי רבותיה ורש"י פי' משל טעם עכ"ל ולא משמע כן דלא נקט טעמים אלא גבי שירו חמשה ואלף אבל גבי שלשת אלפים משל ממש קאמר וכה"ג אמרינן פ' אד"מ דג' מאות משלי שועלים היו לו לר"מ ואנו אין לנו רק ג' כו' ונראה נמי דפי' מלת טעמיה לאו היינו טעם הענין אלא פיסוק טעמים כגון זרקא וסגול כו' שיש לנו היה לו לשלמה ה' ואלף פיסוק טעמים והיינו דכינה אותן שירו דפיסוק טעמים לפי התנועות של הפיסוק הוא ממש שיר ובנדרים מוכח שהן מן התורה מדכתיב ויבינו במקרא וגו' ודקאמר נמי בסמוך דאגמריה בסימני טעמים היינו נמי ע"י פיסוק טעמים ונקט ליה הכא גבי דברי סופרים לרבותא דאפילו בד"ס היה לו פיסוק טעמים וכ"ש בד"ת ודו"ק:

לימד דעת גו' דאגמריה כו'. מלת דעת מפורש במקום אחר ע"ש רה"ק והיינו היכא דכתיב גבי חכמה ובינה כפרש"י בחומש אבל הכא לא כתיב גבי חכמה ובינה גם דעת את העם דהיינו כלל ישראל לא שייך בהו שיבואו לידי רה"ק וע"כ אמרו דהיינו לימד דעת כלל העם דאגמריה בסימני טעמים שע"י פיסוק טעמים שלימד אותם ידעו ויבינו טפי לאסברה בדדמי ליה וק"ל:

דומה לכפיפה כו' עשה לה אזנים כו' פ"ב דיבמות מפורש מאין יוצא להם לדרוש כן:

על כל קוץ כו' תילי תילים של הלכות כו' ר"ל מלבד סודות נסתרים של התורה שנרמז בהם יש לדרוש בהן תילי תילים של הלכות הנוגע בנגלה וההלכות שנתחדשו בכל דור ודור כבר נאמרו מסיני ברמיזה בקוצות של האותיות אלא שאין כל האדם יוכל לעמוד עליהן אלא במי אתה מוצאן כו' וק"ל:

דף כב.

שמשחיר ו' דהיינו שמענה עצמו על ד"ת ומשחיר פניו כמו שהעורב שחור אי נמי לענין מיטוט מזונותיו גופייהו קאמר כעורב שמזונותיו מועטין ואינן מצויין לו כדאמרינן פ"ק דב"ב פרנסני כעורב וככלב וק"ל:

שמשים עצמו אכזרי כו' כעורב מפורש בפ' נערה כו' ע"ש:

כאדם שנושא וכו' לא משמע ליה לפרש אל פניו של רשע כל זמן שהוא קיים בעוה"ז כפרש"י בחומש משום דמשמע ליה דכינוי של פניו כמו כינוי דלשונאיו דקאי אהקדוש ב"ה וע"כ דריש אל פניו כמו על פניו כביכול כו' ונראה דמפרש ליה כתרגומו דקאי על מיעוט הטוב שעשה הרשע בעוה"ז וכפרש"י שם והיינו שאותו מיעוט הטוב שעשה

הרשע הוא תמיד על פניו של הקב"ה כמשאוי הזה כדי למהר לשלם לו בעוה"ז ולהאבידו לעוה"ב אבל הרמב"ן פי' שם דקאי שמשלם לרשע על הרע שעשה ולא משמע כן לפי דרש דהכא וכן לקמן לשונאיו הוא דלא יאחר כו' היינו נמי לענין תשלומין גמול הטוב שעשה אבל לענין פורענות לשלם על רשעו הא מסיק ארך אפים לרשעים וק"ל:

היום לעשותם ולא למחר כו' מפורש בפ"ק דע"ז:

מ"ד ארך אפים כו' מפורש באורך פ' חלק:

דף כו.

והושיב שיבה על פתחו כו'. יש לדקדק מאי תיקן בזה דאכתי תיקשי דטפי ה"ל לישעיהו להושיב ישיבה על פתח חצר החיצונה שהוא מקום דרך כניסה ויציאה וי"ל שישעיהו ידע בנבואה שהמלאך המות יבא דרך פתח חצר התיכונה ואפשר דהיינו משום דשלום בעיר ליכא רשות למלאך המות לסגויי במקום שהולכין רוב בני אדם אלא דמחביא חבויי ומסגי כדאמרי' פ' הכונס ודו"ק:

דלמא אתי לאיגרויי כו'. נראה דקאי את"ח שחלה שאין להושיב ללמוד ישיבה שם מה"ט דגירויי אבל בחזקיהו לא שייך לאיגרויי כיון שכבר נגזר עליו שימות כמו שניבא עליו ישעיהו ואי לאו תפלתו שאח"כ היה מת כנבואת ישעיהו וק"ל:

תוס' בד"ה ולכהן בבית הפרס כו' דלא העמידו דבריהם במקום כרת פי' אפילו במקום כרת כו' עכ"ל ולא ניחא להו לפרש כפשטיה במקום כרת בשביל כרת אם לא יעשה פסח וכמו שהבינו התוס' לעיל משום דאין זה עיקר חידוש לפי תירוצם דהא הכא דליכא כרת ואפ"ה לא העמידו דבריהם אבל עיקר חידוש הוא דאפי' במקום כרת לעשות פסח בטומאה לא העמידו דבריהם ודו"ק:

דף כט:

ובקשו בריו וכו' מפני שהשעה כו'. בהרבה מקומות בתלמוד אשכחן דבקשו רחמים כל חבריהם ולא קאמר כי הכא מפני שהשעה כו' וי"ל משום דר"ח שהוזכר הכא היינו ר"ח בן דוסא שהוא בעל המעשים בכ"מ להתפלל על חבריו וקאמר הכא דבקשו חבריו רחמים עליו ולא בקש הוא רחמי שמיא על עצמו וקאמר טעמא מפני שהשעה צריכה לו שיתרפא מחליו ואין בקשתו על עצמו מועלת כבקשת אחרים עליו כדאמרינן אין חבוש מתיר עצמו מבית האסורין וק"ל:

דף מ:

תן ק לשבעה כו' אלו ז' ימי פסח כו' לא לברכה כו' פרש"י דמברכין כל יומא מקדש ישראל והזמנים עכ"ל היינו בתפלת מוסף אבל רש"י בספר קהלת הביא דברי רבותינו דהכא ולקח לו דרך אחרת דהיינו תן חלק לז' ימי פסח קרבנות צבור כו' ואפשר משום סיפא דקרא כי לא תדע מה יהיה רעה וגו' לא יתפרש לו אלא כפירושו שם לענין קרבן ונראה ליישב דברכת מקדש ישראל והזמנים שבתפלת מוסף היא במקום קרבנות מוספים שנזכרו בתפלת מוסף והיינו כי לא תדע מה יהיה רעה וגו' ויחרב הבית שאז הברכה תבא במקום קרבן ויש לדקדק בהנהו פסוקים ומאי וגם דהל"ל תן חלק לז' ולח' גם הפסוק שלפניו שלח לחמך על פני המים גו' מה חבור ושייכות יש לו לזה המקרא ויש לכוון בזה לפי שמתנות עניים הוא על היותר בחג כמפורש בקרא וז"ש שלח לחמך שהוא מתנות עניים על פני המים דהיינו בחג שהעולם נידון בו על המים שע"כ נסכו מים בחג כו' כדאמרינן פ"ק דר"ה והוא זמן זריעה כמפורש פרק המקבל ואז ברוב הימים בתקופת תמוז שהימים מרובין על הלילות תמצאנו שתהיה הברכה בזמן הקצירה וע"ז אמר תן חלק לז' ימי החג שתשמח אז אתך עניים כמפורש וגם בריבוי שתהיה משמח אז העניים בחג דבתורה גופה לא הוזכר בו שמחה מפורש רק ברמז אך שמח ואמר כי לא תדע גו' כמ"ש הדבר מתרבה במוצאי החג מפני גזל מתנות עניים:

דף מא:

גמ' דקדוקי עניות למנ"מ כו' ודאי דיש ליזהר בדקדוקי עניות שלא להעבירו כדלקמן ג' אינן רואין פני גיהנם אלו הן דקדוקי עניות וע"כ היינו שנזהר שלא עבר ע"ד וע"ד קונו והיינו בקושי גדול ולא דמי ליצה"ר שיש ליזהר בו ביותר כמ"ש התוס' דלכך לא חשיב ליה הכא ועוד י"ל דדקדוקי עניות שאינן רואין פנ. גיהנם היינו נמי באפושי רחמים ודו"ק:

ג' אינן רואין פני גיהנם כו'. בהרבה מקומות אמרו שהאדם ניצול מדינה של גיהנם והיינו בקיום המצות והכא חשיב ג' שע"י צערן זוכין שאינן רואין פני גיהנם. ועי"ל דהנהו גם שניצולין מדינה של גיהנם מ"מ רואין פני גיהנם וכדאמרי' פ' עושין פסין דאתי אברהם אבינו ומסיק להו כו' אבל הג' דחשיב הכא לא יבואו לידי כך ואינן רואין פני גיהנם כלל וק"ל:

דף נג.

חד אמר ב' בתים כו' רש"י הביא זה הדרש בחומש וטען הרמב"ן ואינו נכון כי הכתוב אמר שדה עפרון אשר במכפלה כו' ע"ש וכתב הרא"ם ואני תמה מאד שזה המאמר בפ' כיצד כו' ע"ש ובספר הזוהר הרגיש בזה וז"ל ר"מ שאיל לר"ש האי מערתא לאו איהו כפלתא דהא כתיב מערת המכפלה וקרא קרי לה לבתר מערת שדה המכפלה מכפלה קרי ליה לשדה א"ל הכי קרי מערת המכפלה כו' ואע"ג דמערתא כפלתא הוו ודאי דאיהי מערתא גו מערתא אבל על שום אחרא אקרי מערת שדה המכפלה כמה דאתמר כו' והאריך בסוד הענין ע"ש ואין כאן להאריך. ויש לדקדק כיון דמלת מכפלה אינו סובל לפרש על ב' בתים זו לפנים מזו עד שהוצרך לומר שכפולה בזוגות א"כ מניין לו לומר שהיו ב' בתים זו לפנים מזו וצ"ל דודאי לאו במלת מכפלה פליגי אלא כל חד מינייהו אומר היאך היתה המערה לפי קבלתו ותלמודא פריך דלפי קבלת מי שאומר זה ע"ג זה ניחא מלת מכפלה אבל למ"ד ב' בתים זו לפנים מזו מאי לשון מכפלה וק"ל:

אר"י קרית ארבע כו' רש"י בחומש הביא דרש זה אקרא דפ' חיי שרה דכתיב ותמת שרה בקרית ארבע והוא ע"פ ב"ר אבל תלמודא דהכא הביא קרא דפרשת וישלח ויבא יעקב אל יצחק אביו ממרא קרית הארבע והנראה משום דבקרא דפ' חיי שרה יש לפרש בו קרית איש ששמו ארבע והוא היה אבי הענקים כמשמעות הכתובים דספר יהושע דכתיב ושם חברון לפנים קרית ארבע אבי הענק אבל האי קרא דפ' וישלח דכתיב הארבע בה' הידיעה ליכא לפרש כן כי שם העצם לא תבא בו ה"א הידיעה וע"כ פירשו הארבע הוא שם המספר ופי' שם המקום ממרא הוא קריה ששם נקברו ד' זוגות הידועים ורש"י בפרשת וישלח פי' דממרא הוא שם המישור וקרית הארבע שם העיר כו' ע"ש באורך והדרש ימאן זו כמ"ש שם הרא"ם ואין להאריך ומה שטען הרא"ם אדרש דהכא מקרא דספר יהושע דכתיב ביה האדם הגדול בענקים דמשמע מזה דארבע הוא שם האיש אולי דנעלם ממנו שדרשו בב"ר האדם הגדול וגו' זה אברהם ולמה קראו גדול כו' ובשה"ש רבה יש קצת בע"א ע"ש וע"כ יחסו לאברהם שהוא קנה את המערה וכ"ה בתוספות פ' ח"ה. וענין ד' זוגות הוא כפי הדין כי מכר עפרון לאברהם מקום קברות ואמרינן פרק המוכר פירות דהמוכר לחבירו מקום לעשות לו קבר עושה לו מערה ופותח לתוכה ד' כוכין דהיינו ד' זוגות והטעם בזה נראה קבר א' לעצמו ועוד ז' קברים לז' המוטלין על האדם לקוברן שהכהן מטמא להן ודו"ק:

נמרוד שמו כו' בפ' לך לך פירש הרא"ם שהביאם לומר הוא נמרוד הוא אמרפל ואחד שם העצם ואחד שם התואר דכתיב בנמרוד ותהי ראשית ממלכתו וגו' בארץ שנער וכתיב

ויהי בימי אמרפל מלך שנער כו' ע"ש ואין זה מוכרח דאיכא למימר שאחר שמת נמרוד במלכותו בשנער מלך אח"כ שם אמרפל אבל הנראה לפי שאמר הכתוב בנמרוד הוא החל להיות גבור ציד וגו' שפי' שהוא היה המתחיל ללחום מלחמות בעולם והכתוב לא בא לסתום אלא לפרש וכיון שמלחמה הראשונה שנזכרה בתורה היא מלחמת ד' מלכים וכדאמרינן בתנחומא חרב פתחו רשעים אלו ד' מלכים אמרפל כו' שעדיין לא היה מלחמה בעולם באו ופתחו חרב כו' והמתחיל בהם היה אמרפל כדכתיב ויהי בימי אמרפל נמצא דנמרוד ע"כ הוא אמרפל שהתחיל במלחמה וא' שם העצם והא' שם התואר למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה ודו"ק:

ויקם מלך חדש כו' ח"א חדש ממש כו' מפורש פ"ק דסוטה ע"ש:

והאמר ר"י כו' וא"ת ומאי קושיא אימא דלאו באותן י"ח ימים הראשונים קאמר אלא בי"ח ימים אחרים וכמ"ש התוס' אההיא דפרק הבע"י דלאו באותן י"ח ימים היה וי"ל כיון דבשניהם קאמר י"ח ימים גדלתי כו' משמע דבזמן אחד היה:

ו' ו' באמה כו' דבר שא"א שהיה כל איש מהם יושב בפחות מטפח וי"ל שהיה בנס כהנהו מקומות דהמועט מחזיק המרובה בנס וק"ל:

כפתחו של אולם כו' מדמה עומק וחידוד הלב לפתח וחלל וכדאמרינן פ"ק דשבת ולב מלכים אין חקר אם יהיה כו' אין מספיקין לכתוב חללה של רשות דהיינו פתח וחלל לבן ומדמה הכא פתח לבן של ראשונים כאולם שהיה פתח וחלל כפול כשל אחרונים שלא היה רק כפתח היכל גם נקט אולם והיכל שמדמה חלל ופתח לבן של חכמים וקדושים האלו שהיו מכלל עשרה הרוגי מלכות לפתחים הקדושים וק"ל:

אמר רבא ואנן כו' אביי ורבא בדור אחד היו אלא שאביי נקט לגמרא דהיינו מה שקיבל מרבותיו שעל ידי טורח גדול וחזרה כמה פעמים זוכר ולא יבא לידי שכחה כמו היתד הזה שבטורח ע"י הכאה על ראשו הוא עושה נקב בכותל ונכנס בו אבל רבא נקט לסברא דהיינו מה שאדם לומד מסברת הלב הוא קשה יותר כאצבעתא בקירא שאינו עושה נקב כלל ואינו נכנס בתוכו אלא מדבק מעט ובקושי כפרש"י וק"ל:

דגלי מסכת כו' היינו שנתכוונו להורות כהלכה כדמשמע פ' חלק ומייתי דכתיב ביה יראיך יראוני וישמחו וגו' שישמחו על שכוונתי להורות כהלכה:

ושאול דלא כו' דכתיב ביה אל כל אשר יפנה ירשיע וגו' מפורש פ' חלק דף צ"ג ענינו ע"פ מ"ש דלא סליק שמעתתא אליבא דהלכתא אלא אי דאתי משבט יהודה ואי דאתי משבט לוי ודוד משבט יהודה קאתי וכן בני יהודה דנקט משום דאתו מיהודה:

דף נג:

שמחל לו הקב"ה על אותו עון כו' פרש"י עון דנוב כו' מפורש פ"ק דברכות:
כתרדין עלי אדמה כו' דלא א"ל ירוקה משום דלא דייק לישנא אי ירוקה ככרתי אי כחלמון ביצה לכך דייק לישנא ירוקה כתרדין ובהיפך בני גליל דלא דייקי לישנא: דא"ל 9אמר למאן אמר למאן אמר כו' לפי גרסא זו בלשון כפול א"ל אך דחוק הוא ונראה דודאי אמר ועמר שייכי אהדדי בלישנא ושייך הכא כמו מאברין ומעברין אכוזו ועכוזו דמייתי לעיל אבל אמר וחמר גם שהם מתחלפים באחה"ע מ"מ לא שייכי הכא בלישנא חד ונראה דגרסינן דא"ל חמר למאן ואמר למאן ולא בלשון כפול א"ל אלא תרתי הוה בעי חמר בח' ואמר בא' וקאמר דבתרווייהו לא דייקי בלישנא שא"ל חמר למאן לא דייק לישנא אי חמרא למרכב אי חמרא למשתי ושא"ל אמר למאן נמי לא דייק לישנא אי עמר למלבש ואי אימר לאיתכסאה וכן משמע מדלא קאמר אי עמר למלבש כו' וק"ל:
א"ל שלוכתי תאכליך. בערוך פי' ר"ל שכינתי אוכלי חלבא וא"ל שלוכתי תאכליך ארי' וכו':
בלשון חכמה כו' לקמן גבי עשו לי שור כו' פרש"י שלא יבינו האחרים עכ"ל אבל הכא לא פירש כן אלא דודאי אמרה כן שיבינו בו כל התלמידים אלא דקרי ליה הכא בלשון חכמה ע"ש שאמרה כן ברמז לפי שאין דרך ארץ שידברו האמהתא להדיא לתלמידים שילכו לביתם או שיעכבו עוד שם לשתות מחבית אחרת וק"ל:
בתר חברתה כתר בכ"ף גרסינן וכן נראה מדברי הערוך בערך עלת ע"ש:
גבר פום דין חי כו' לפרש"י יהיה חי כפשוטו ששאלו אם האושפיזא חי עדיין ואם הוא עומד בטוב אבל בערוך בערך גבר גרס אושפיזא ופי' תרגום איש גבר ופי פום וזה דין וחי נא ומה טיבו יש כפשוטו עכ"ל וקצת יש לעיין לפרש"י גבי שור משפט כו' שפירש שאומר כן ברמז שלא יבינו אחרים עכ"ל ניחא שלא רצה שידעו בו מה שיאכל היום אלא הנשאל אבל בשאל על האושפיזא שלו אם הוא חי מה לו אם יבינו בו גם אחרים ויש לומר לפי גי' רש"י דעל האיש אושפיזא ועל אשתו שאל דעל אושפיזא שאל אם הוא חי ועליה שאל אם זו שהוא לשון נקיבה דהיינו אשתו בטובה יש ולפי שהוא קצת גנאי לשאול בשלום אשה אמר כן ברמז לנשאל וק"ל:
אתריגו לפחמין ארקיעו כו' ובערוך בערך רקע פי' עוד פי' אחר וגרס אטריגו ע"ש:
אהרונית אחרונית כו' פרש"י אהרונית בת כהן וכדאמרי' בס"פ אלו עוברין לעולם ישא אדם בת כהן ואחרונית פרש"י שמתה אשתו ראשונה כו' ואין זה מוכרח וכי לא הותר

לו לישא אשה על אשתו הראשונה ועירנית פי' בעלת חן וחריפה כאדם ער כו' ועי"ל עירניות כמו עירנית דפ' המוציא יין דהיינו בנות כפרים שכוחלות ב' עיניהם ע"ש וק"ל:

וא"ל מסכתא כו' פרש"י אהרונית מסדר קדשים כו' אחרונית סיים אחרת כו' ע"ש הוא דחוק בלשון אחרונית ולולי פירושו י"ל אהרונית מסדר טהרות דהכהנים הוזהרו שלא לטמא ולא ישראל הגם שישראל ג"כ שייכי ביה עיקרו בכהנים כמו סדר קדשים לפרש"י דישראל נמי שייכי ביה אלא דעיקרו בכהנים והשתא שפיר קאמר אהרונית סדר טהרות שהיא אחרונית משאר סדרים ולאפוקי סדר קדשים שאינה אחרונית והיינו נמי עירנית והנערתו שהיא עמוקה וחמורה כו' כדאמרינן כלך לך אצל נגעים ואהלות ודו"ק:

שמא כו' גם כי ודאי היה לה שלא הניח פאה בראשונה אמרה כן בלשון שמא מדרך המוסר ומזה הטעם שלא הגידה לו להדיא אלא ע"י שהקדיחה לו בפעם ג' א"נ דהקדיחה לו התבשיל להודיע טעם הענין שע"כ משיירין לשמש בקערה כדי שיאכל הוא ג"כ ממנו אחריו ממילא לא יקלקל המאכל של הבעה"ב וצ"ל דר"י לא היה חש להא כיון דאינו אלא מהלכות דרך ארץ ואפשר מה"ט דלא ידע ליה כלל וק"ל:

כבושה כו' גם שדרך כבושה היה כיון שדרך שדה זרועה עוברת ה"ל לאסוקי אדעתיה דשלא ברשות כבשוה ולא הוה בכלל מיצר שהחזיקו בו רבים דאסור לקלקלו דהיינו שמתחלה ברשות נעשה וק"ל:

וזו ארוכה וקצרה וכו' כוונת התינוק ודאי כך היה כדמסיק דזו קצרה שמקצר בדרך אבל היא ארוכה למצוא מבוא העיר מפני גנות ופרדסין המקיפין העיר וזו ארוכה שמאריך בדרך וקצרה שמוצא מבוא העיר פנוי ליכנס כפרש"י אבל הבנת רבי יהושע אינו מבורר לכאורה שהלך באותו דרך שא"ל התינוק קצרה וארוכה ומטעם שאמר ר"י לא כך אמרת לי זו קצרה הרי באידך נמי א"ל קצרה דהיינו שא"ל ארוכה וקצרה ועוד הרי בהא נמי א"ל ארוכה כמו שהשיב לו התינוק וי"ל שר"י ודאי הבין הדברים כך אלא שהבין בהיפך ותפס לשון ראשון דהיינו זו קצרה למצוא מבוא העיר וארוכה באריכות הדרך וזו ארוכה למצוא מבוא העיר מפני גנות ופרדסין וקצרה בהליכת הדרך ולכך הלך בזו שא"ל שהיא קצרה וארוכה לפי הבנתו וא"ל לא כך אמרת לי זו קצרה דהיינו תפוס לשון ראשון והתינוק השיב לו ולא כך אמרתי לך זו ארוכה ותפוס לשון אחרון וכמ"ש לעיל ודו"ק:

באיזה ללוד כו' דעל פרשת דרכים היה כדנקט בעובדא דלעיל וא"כ באיזה ללוד ומראה הדרכים נמי משמע באיזה דרך נלך ללוד וק"ל:

דף נד.

ערוכה כל כו' דריש לי' אלימוד תורה דכתיב לעיל מיניה כי ברית עולם שם לי דהיינו התורה שנאמר בה אם לא בריתי יומם וגו' ואמר ערוכה בכל דהיינו בכל רמ"ח אברים שהדיבור בקול רם מביא הרגשה ותנועה לכל האברים וק"ל:

שריפה למקום כו' נראה דשייך אדלעיל שתלמיד אחד שכח תלמודו ונתחייב עי"ז שריפה למקום כמו ששנינו השוכח דבר אחד מתלמודו מתחייב בנפשו ונקט חיוב שריפה ע"פ מ"ש פ"ק דתענית ב' ת"ח המהלכין בדרך ואין ביניהן ד"ת ראויין לישרף כו' ע"ש ואמרו הכא שהניחו לו שאדם גדול שמש וע"ז אמרו גדולה שימושה יותר מלמודה שהלימוד עשוי להשתכח וק"ל:

ותוריך כו' לכאורה מקרא דמייתי כי חיים הם וגו' לא שמעינן אלא דתוריך חיי אבל דתתקיים ביך לא שמעינן וי"ל ע"פ מ"ש לעיל בשוכח תלמודו שמתחייב בנפשו קאמר הכא דע"י דתפתח פומך ולא תלמוד בלחיש' תתקיים התורה שלא תשכח אותה ותוריך חיי משא"כ אם לא תוציאה בפה תשכח ולא תתקיים ביך ולא תוריך חיי וק"ל:

שיננא פתח כו' שיננא חטוף כו' הערוך בערך שן פי' מחודד כמו חץ שנון וי"א גדול השיניים כו' ע"ש:

כהלולא דמי כפרש"י. ואמר

וא"ת אניח לבני חוק גם בספר קהלת אמר כיוצא בזה דכתיב ואבד העושר ההוא וגו' והוליד בן ואין בידו מאומה וגו' אלא שהוא הוסיף כפרש"י חוק מזון דהיינו אפי' רק כדי מזונו של בנו ומלת חוק לא יצא ממשמעו דהיינו לחם חקו כמו הטריפני לחם חקי:

היטב לך כו' גם בספר קהלת בכמה מקראות אמר כן לפי פשטן דכתיב הנה אשר ראיתי אני טוב אשר יפה לאכול ולשתות וגו' וכתיב אשר אין טוב באדם וגו' כי אם לאכול ולשתות וגו' אלא שהוא הוסיף בטעם הדבר כי אין בשאול תענוג ואין למות וגו' שאל יחשוב האדם למחר אעשה כן להטיב לי דשמא היום ימות וז"ש ג"כ לעיל חטוף ואכול כו'. ואמר

בני האדם דומין לעשבי השדה כו' פרש"י דגדילה פרנסתן עמהן וא"צ לדאוג עליהם עכ"ל ויותר נראה לפרש דקאי אדלעיל מי יגיד לך שיהא נשאר ביד בנך דהללו אחרים נוצצין להרויח והללו בניו נובלין לאבד ירושתן וכמ"ש בקהלת וכיוצא בזה בכמה מקראות:

כי לוית חן כו' דעסק התורה נותנת לו חן בדרך בעיני כל רואיו כמ"ש בתפלת הדרך ותתננו לחן ולחסד כו' בעיניך ובעיני כל רואינו כו' וק"ל:

חש בראשו וכו' יש לפרש דנקט אלו משום דרפואתן קשה דאין להן בן גילו שנוטל א' מס' מחליו כדאמרי' פ' אין בין המודר אין מבקרין חולי מעים משום כיסופא וחולי ראש אין מבקרין משום דדיבורא קשה ליה מכ"ש חש בגרונו דדיבורא ודאי נמי קשה ליה וק"ל:

רפאות תהי וגו' ולא שייך בזה אסור לאדם להתרפאות בד"ת כדאמרינן בפ"ק דשבועות י"ל דהיינו שמתכוין לומר פסוק לרפואה אבל דרך למודו ודאי דשרי ועי"ל דהכא לא בחלה ראשו כבר קאמר אלא בחש בראשו שלא יבא לידי חולי ממש ולאגוני בעלמא בד"ת שרי כדאמרינן התם ומזה יתיישב הא דחש בראשו יעסוק בתורה והרי אמרו בנדרים דחולי ראש הדבור קשה לו אלא ע"כ דהכא לא אירי בחלה ממש כבר בראשו אלא דחש קצת בראשו ועדיין לא חלה ונפל למטה כדמשמע פ' במה מדליקין דאמרינן התם חש בראשו יהי דומה כו' עלה למטה ונפל יהי כו' דהיינו חלה ממש ועד"ז י"ל הא דכתיב כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רופאך ה"פ והי' אם שמוע תשמע וגו' לעסוק בתורה כל המחלה דהיינו חולי ממש שהיה במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רופאיך את המיחוש שלא תבא לידי חולי ממש ע"י עסק התורה וק"ל:

נתן תורה לישראל סם חיים כו' והכי אמרינן פ"ק דקדושין ושמתם סם תם נמשלה תורה לסם חיים כו' ובפ' בא לו אמרינן זאת התורה אשר שם וגו' זכה נעשית לו סם חיים כו' ע"ש:

אימתי שמחה לאיש בזמן כו' לשון רש"י בספר משלי בעלי גרסא אם מוצאים בפיהם מענה אז תתקיים בם וישמחו כו' ע"ש:

ל"א אימתי שמחה כו' בזמן שדבר בעתו מה טוב כו' ר"ל דהיינו בשואל מענינו הלכות פסח בפסח והלכות חג בחג דהיינו בעתו ובזמנו וק"ל:

אימתי קרוב כו' בזמן שבפיך ובלבבך וגו' ר"ל בזמן שערוכה בפיך הרי הדבר קרוב אליך להיות שמור בלבבך לעשותו ואם לאו הרי תשכח מלבבך ולא תבא לידי עשיה וק"ל:

אימתי תאות לבו כו' נראה דלענין תפלה אמרו כן זכה תאות לבו נתת לו קודם שהוציא תפלתו מפיו כמ"ש טרם יקראו ואני אענה לא זכה צריך לתפלה בפה דהיינו וארשת שפתיו וגו' ודו"ק:

כ"מ שנאמר נצח סלה ועד כו' פי' רש"י מדסמיכי לעולם אלמא לעולם משמע עכ"ל ואין זה מוכרח דהא מלת עולם גופיה מצינו שיש לו הפסק כמו ועבדו לעולם ובנו ממך חרבות עולם וגו' ועוד דלא הול"ל אלא כ"מ שנאמר נצח סלה ועד עולמית הוא וע"כ נראה דה"ק מדכתיב כי לא לעולם אריב ע"כ הא דכתיב בתר הכי ולא לנצח אקצוף הוא

דבר נוסף והוא שלעולם לא יהיה לו הפסק וכן סלה ועד מדכתיבי בתר לעולם הם בנין אב לכ"מ שנאמר נצח סלה ועד גם אי לא כתיבי בתר לעולם הוה פירושם אין להם הפסק עולמית דהא מייתי ליה אדלעיל דמייתי קרא וארשת שפתיו בל מנעת סלה דלא כתיב ביה לעולם ודו"ק:

כענק כו' ר"ל שהוא במקום גבוה ואעפ"כ הוא רך לצואר כן הת"ח גם שהוא חשוב וגדול יהא נוח לבריות וק"ל:

אם משים אדם עצמו כערוגה כו' ויהיה לחיו מלשון חיות שאינו מחשיב חיות עצמו רק כערוגה כו':

מ"ד לוחות אבן כו' דלא ה"ל להזכיר כלל שהיו אבן ועוד דסנפירין היו ולא ה"ל למכתב בהו אבן סתם וק"ל:

חרות על הלוחות. דה"ל למימר חקוק על הלוחות דכן נאמר בכמה מקומות בלשון החקיקה אבל חרות בלב קאמר ועל הלוחות כמו על לחייו כפרש"י לעיל שאינן נלאין מלחזר אחר תלמודו כו' אז נעשה חרות ושמור בלב להתקיים בידו ומ"ד נמי אל תקרי חרות אלא חירות כו' נמי מדלא כתיב חקוק דרש ליה:

מ"ד וממדבר מתנה כו' כל הסוגיא עד ואם חוזר בו מגביהו כו' מפורש בנדרים פ' הנודר:

מ"ד חיתך ישבו בה גו' בענין נתינת התורה משתעי האי קרא דלעיל מיניה כתיב זה סיני מפני וגו' וקרא את ישראל חיה לגבי קיום התורה חיתך ישבו בה בתורה להתקיים בידם ע"ש אם משים עצמו כחיה זו כו':

ואם עושה כן הקב"ה עושה לו סעודה כו' מזה השכר ונר' לפרש דורסת ואוכלת מסרחת ואוכלת כפשטיה כפי' הראשון בפרש"י ומה שדחה פי' ההוא לפי שמצינו שדרך הת"ח להקפיד על מאכלן כו' ע"ש יש ליישב דודאי כן הוא דבמתכוין מקפידין ת"ח על מאכלן אבל הכא איירי דע"י דטרידי בתורתן שלא במתכוין אין מקפידין על מאכלן כחיה וכההיא דמייתי לקמן באהבתה תשגה תמיד שתעשה עצמך שוגה ופתי כו' כפי' רש"י ומייתי עלה עובדא דר"א דע"י טרדת לימודו שבק סדינו בשוק עליון של צפורי וק"ל:

עושה לו סעודה בעצמו כו' יש לפרש לעצמו של עני וכעין שאמרו דכל צדיק וצדיק עושה לו הקב"ה מדור בפני עצמו ומפיק ליה מדכתיב ברישא דקרא חיתך ישבו בה בלשון רבים ובסיפא דקרא מסיים בל' יחיד לעני ועי"ל בעצמו דקאמר ר"ל דהקב"ה כביכול בעצמו עושה לו סעודה ולא על ידי שליח ונפקא ליה מדכתיב בטובתך לעני אלהים דמלת אלהים מיותר לדרוש דאלהים בעצמו מכין לו אותה סעודה וק"ל:

דף נד:

ע"ב כל זמן שאדם ממשמש כו' והיינו דתלה הדבר בשומר לתאנה דשאר אילנות שמתבשלין בפעם א' אינו צריך לשמירה שלא ילקטוהו אלא בעת בישולן אבל תאנה שאינן מתבשלים בפ"א אלא היום מעט כו' כפרש"י וצריך שמירה בכל יום שלא ילקטו ממנו וסיפיה דהאי קרא ושומר אדוניו יכובד ודרשוהו על יהושע שנאמר בו לא ימיש מתוך האהל וק"ל:

אף ד"ת חביבין כו' לפי שכל דבר שאדם רגיל בו הרבה נלאה בו האדם ולפעמים גם הוא נמאס אבל ד"ת אינן כן שחביבין כל שעה ושעה כו'. ואמר

ויעלת חן על לומדיה לפי שלפעמים הם טרודים בלמודן ואין מקפידין במאכלן ובמלבושן כמ"ש לעיל ואמר שאעפ"כ ע"י התורה מעלין חן וכיוצא בו אמרו לא כחל ולא פירכוס ויעלת חן. ואמר

מה דד כו' כל זמן שאדם הוגה כו' דמתוך שמחזר אחר למודו תמיד מוציא בה טעם ודבר חידוש. ואמר

באהבתה תשגה תמיד כגון ר"א כו' לכאורה אין זה מעלה לתורה שיהיה שוגה ופתי בעסקיו ע"י התורה וי"ל דה"ק שתהיה שוגה בעסקך כאלו אתה עושה במתכוין שהתורה תשמור עליך כאלו נתת לבך על כך בעסקך וכן נראה מפרש"י בספר משלי ע"ש ואהא מייתי שפיר הא דבא אדם ליטלו ומצא בו שרף ודו"ק:

רוכבי אתונות אלו ת"ח כו' דקרא לעיל מיניה איירי בחכמי ישראל לבי לחוקקי ישראל וגו'. ואמר

צחורות שעושין אותה כצהרים כו' שע"י שהולכין מעיר לעיר ולומדין מהרבה רבנים יודעים למסבר טפי כדאמרי' פ"ק דע"ז כל הלומד מרב אחד אינו רואה סימן ברכה לעולם כמ"ש התוס' לעיל בסוגיין. ואמר

יושבי על מדין כו' היינו ששוהין ומתונין בדין עד שיצא הדין אמת לאמתו והוא מפורש פ"ק דב"ב ע"ש. ואמר

והולכי אלו בעלי מקרא שהולכין בתורה.

ועל דרך זו משנה שהיא דרך לתורה:

ושיחו אלו בעלי תלמוד שכל שיחתן כו' כמ"ש דאפילו שיחת ת"ח צריכין לימוד:

מ"ד לא יחרוך רמיה כו'. משל לצייד כו'. מ"ד הון מהבל כו'. מפורש פרק קמא דע"ז:

משה למד כו' נר' שסמכו דבריהם אקרא דפרשת משפטים ויעל משה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל כסדרן בקרא כך סדר למודן וכל המוקדם בפסוק נכנס בתחלה וכדמסיק כדי לחלוק כבוד כו'. ואמר

ונמצא ביד אהרן ד' כו' דאיתא במדרש דמשה נמי למדה מפי הגבורה ד' פעמים דכתיב אז ראה ויספרה הכינה וגם חקרה וגו' וענינו נראה שאחר שנתחזק להם הלימוד בג"פ יהיה לימוד הד' לימוד אמיתי לשמה וע"פ מה שכתבנו במסכת נדרים שהלימוד שלא לשמה הוא בג' דרכים והד' הוא לימוד לשמה והסימן שלהן אגד"ל שאלו ד' אותיות יש להן למ"ד ובג"פ יצא מכלל ג' לימוד שלא לשמה שיהיה להם הלימוד הד' לשמה:

ר"ע אומר מנין שחייב כו' עד שילמדנו כו' במכילתא משמע דהיינו רמי עד ד"פ והכי איתא שם דבר אל בני ישראל ואמרת וגו' אין לי אלא פ"א מנין ג' וד' פעמים עד שילמדנו ת"ל ולמדה את בני וגו' אבל מתוך שמעתין דר"ע פליג אדר"א ב"ע דאמר מכאן שחייב אדם לשנות ד"פ כו' אלא דסבר רע"ק דבעי ללמדו אפי' עד מאה פעמים עד שילמדנו כו' ואין ללמוד הדיוט ממשה דשמע מפי הגבורה כדבעי למימר לעיל והוסיף רע"ק דאפשר דגם אחר שלמדו יפה אינו רגיל בה ואינה שגורה בפיו ע"כ אמר עד שתהיה סדורה בפיהם כאלו הדבר שלמד הושם ומונח בפה בלי שיצטרך שיזכרנו מתוך הספר ובכל זה אפשר שיהיה גם רגיל בפה אבל לא ידע בטעם הדבר להבין דבר מתוך דבר שהיא מעלה עליונה ע"כ אמר שחייב להראות לו פנים ופרש"י מדלא כתיב אשר תלמדם כו' ע"ש אבל בפ"ק דסנהדרין דרשו אשר תשים אשר תלמדם מיבעי ליה אלא אלו כלי הדיינים וצ"ל דשקולים הם הדרשות ועוד י"ל דהכא מלפניהם שהוא לשון פנים דריש ליה ובמכילתא אמרו ערכם לפניהם כשלחן ערוך כו' ע"ש:

תנא ליה ד' מאה כו' הדר תנא ליה ד' מאה דקדק לשנות עמו ד' מאות זימנין יש לכוין בזה ע"פ מ"ש פ"ק דחגיגה אינו דומה שונה ק' פעמים לשונה אחד וק' פעמים והענין מפורש שם בסוד מאה ברכות לנפש רוח נשמה שיבא חלק אחד ממאה לנשמה בסוד כהן לוי ישראל ולכך נקט אינו דומה שונה מאה כו' דלא יבא רק חלק א' לנשמה לשונה ק"א כו' וה"נ הכא ד' פעמים דחייב אדם ללמוד כדלעיל לא יבא לחלק נשמה ד' פעמים אלו כי אם בשונה ארבע מאות פעמים ודו"ק:

אלא בסימנים שנאמר שימה וגו' שאחר שאמר ולמדה את בני ישראל שצריך לשנותה עד שילמדנו אמר דמ"מ אינה קנין בנפש שלא תשכח אלא עד ששימה בפיהם:

אל תקרי שימה אלא סימנה מצינו לשון סימן בקרא בישעיה ושעורה נסמן והכא שימה הנ' אחרונה נופל מהפעלים שהלמ"ד נופל בהם וק"ל:

הציבי לך ציונים כו' גם שרב חסדא הביא מקרא דאורייתא מ"מ קאמר אנן מדברי קבלה (לא) ילפינן לה שהוא יותר מפורש כפשטו מלשון סימן ומייתי לה מקרא דיחזק' ובנה אצלו צוון וה"נ ה"מ לאתויי מספר מלכים מה הציון הלז וק"ל:

עשה מודעים לתורה כו' ופי' המקרא אמור לחכמה אחותי וגו' שתהיה ברורה לך כאחותך שאסורה לך כדאמרי' בסנהדרין וזה יהיה על ידי שתעשה מודעים וסימנים לתורה ורבא מפרש לה מועדים כו' שע"י קביעות עתים יקויים זה ומודע ממלות הפוכות כמו כבש כשב שמלה וק"ל:

דף נה.

והיינו אמר אבדימי כו' עיין פרש"י ועוד נראה לפרש דקאי אכולה סוגיא דמשתעי בה שהתורה תתקיים באדם ע"י חזרתו בפה ולפי שהאדם מונע עצמו מן התורה והחכמה אם מפני עומק המושג או מפני קוצר המשיג אמר הכתוב לא נפלאת היא ממך לתלות בך שאתה קוצר המשיג וגם לא רחוקה היא לתלות בעומק וריחוק המושג וע"ז אמר לא בשמים היא וגו' שאתה צריך לעלות אחריה וזה דבר שא"א מפני עומק המושג דדברים שבשמים למעלה מגלגל הירח הם עומק השגה ולא מעבר לים היא וגו' לעבור אחריה הגם שאין שם עומק שהוא מתחת גלגל הירח אבל הוא קוצר המשיג שיגיע לשם אדם שהעולם הוא מהלך ת"ק שנה ומסיים בענין שאל ימנע האדם מן החכמה והתורה מפני שני סיבות הללו אבל קרוב אליך הדבר מאד בפיך וגו' דהיינו כדדרשינן לעיל אימתי קרוב אליך הדבר בזמן שבפיך וגו' וק"ל:

במי שמגביה דעתו כו' היינו שדעתו גבוה ואין צריך לקבל מרב ולא תמצא במי שמרחיב דעתו כו' גם אם הוא מקבל מרב לא ירחיב דעתו לסמוך על זה דדי לו בקבלתו אלא דצריך לחזור אחריה שלא תשתכח ממנו כדאמרי' לעיל ור"י שאמר לא תמצא בגסי רוח כו' כדאמרי' לעיל אם משים אדם עצמו כמדבר כו' ולא תמצא בסחרנים כו' היינו דנקט מעבר לים שמשהין הרבה ע"י סחורתן ולא יבואו לביתם כמ"ש הספנים אחת לששה חדשים וק"ל:

דף נה:

ע"ב תלתא פרסי כו' בפ' יה"כ לא גרסינן אלא תלתא פרסי וכן נראה להגיה הכא לפי מה שפירשתי שכל אחד מהשבטים היה מקומו מיל דהיינו לי"ב שבטים י"ב מיל דהוה תלתא פרסי דכל פרסה הוא ד' מילין וג' פרסי דקאמר היינו באורך אבל ברוחב לא

הוי רק פרסה אחת ומיהו בחנייתם משתעי קרא ולכ"ע כתיבה היו חונים וא"כ אותן ג' פרסאות אורך במרובע לא הוי ג' פרסי וק"ל:

ארור שוכב עם כל כו' עיין פרש"י ונראה מפירושו דאהך מלתא קאמר תנ"ה ולענין אישות והוא דחוק דלמה שינה לומר כאן בנותיהן במקום נשותיהן ובניהן דנקט לעיל ועוד דמייתי קרא דשוכב עם כל בהמה וגו' וטפי ה"ל לאתויי קראי דאיסור אשת איש בנשותיהן ואיסור ממזר בבניהן ועוד דמייתי קרא דפרשת כי תבא ארור שוכב וגו' ולא מייתי קרא דפרשת אחרי מות ובכל בהמתך לא תתן שכבתך וגו' וקרא דפרשת קדושים ואיש אשר יתן שכבתו בבהמה וגו' וע"כ נראה דלא קאמר תנ"ה אלא אהא דקאמר חייהם אינן חיין והכא תנ"ה כיושבי קברים אבל אהא דקאמר נשותיהן ובנותיהן אינן כו' לא מייתי תנ"ה ועל בנותיהן לאו לענין אשת איש קאמר אלא שדרין במקום מקנה ובהמה וכמנהגן שאין להם מרחצאות כו' ומפני שמרגישין כו' וק"ל:

דף סג.

שהורו לכה בפני משה כו' מאי דרוש ונתנו וגו'. יש לדקדק כיון דכך מפורש בהאי קרא ונתנו בני אהרן אש וגו' מאי שייך ביה שהורו הלכה בפני משה ולישנא דמאי דרוש נמי קשה כיון שמפורש הוא בתורה וכבר שמעו מפי משה כמה פעמים כמפורש בפרק כיצד מעברין לפי סדר משנתן מפי משה וי"ל דאפשר לפרש הקרא שיתנו אש על המזבח לאו משל הדיוט אלא שיבעירו אותו מן אש הרבוצה על המזבח שהיא אש מן השמים כמפורש ביומא והם דרשו מהאי קרא ונתנו בני אהרן אש וגו' מן הדיוט ממש מבין הכירים כמפורש בת"כ והיינו אש זרה דכתיב בקרא והא דכתיב אשר לא צוה אותם שעשו כן בלי ציווי משה ואע"פ שהורו כראוי כפרש"י בפ' הוציאו לו וכתב הרא"ם אך קשה דמהכא משמע שמחמת סרחונם נענשו ואין הדבר כן שהרי משעה שהציצו בשכינה כו' ועוד שמזמן שנעשה העגל נתחייבו כלייה כו' והועילה תפלתו כו' ועוד שכבר נאמר למשה כו' ונקדש בכבודי ודרשו בזבחים כו' ע"ש באורך ועוד י"ל מההיא דפרק ד' מיתות דאמרו נדב ואביהוא אימתי ימותו שני זקנים הללו ואני כו' א"ל הקב"ה נראה מי קובר את מי כו' דמשמע דמזה נענשו וי"ל דודאי עונש המיתה היה מטעמים אחרים כהנך דלעיל אלא דה"ק הכא לא מתו בני אהרן במיתת אש של מעלה אלא משום שהורו הלכה בפני רבן בדבר הנוגע באש של מעלה דהיינו אע"פ שאש יורדת מן השמים מצוה להביא מן ההדיוט ודו"ק:

ואמר רבה בב"ח כו' והיה רחוק ממנו כו'. אע"ג דברייתא גופא קתני בהדיא שאותו תלמיד א' בפניו הורה משמע ליה בפניו לאו דוקא אלא כל זמן שהיה ר"א חי ומשום דגבי משה נקט בפניו ממש נקט נמי האי לישנא גבי תלמיד דרבי אליעזר:

אלא שלא תאמר משל היה כו'. וכהאי גוונא אמרינן פ"ק דב"ב גבי איוב לא היה ולא נברא אלא משל היה דפריך א"כ שמו ושם עירו למה ע"ש:

ראוי להכישו נחש כו' דמיון זה שזה המדבר בפני רבו עושה מעשה נחש שהיה מדבר בפני רבו כדאמרינן בסנהדרין גבי נחש דברי הרב ודברי התלמיד כו' ע"ש:

בלבי צפנתי וגו'. איירי בתלמיד כנגד רבו כדכתיב לעיל מיניה במה יזכה נער את ארחו לשמור וגו' וק"ל:

וכתיב בשרתי צדק בקהל רב וגו'. נראה דמלת רב דריש דסגי ליה למימר בקהל דהיינו ודאי רבים ועל כן דרשוהו מלשון רב ממש שנעשה דוד רב ומורה בקהל לבשר להם צדק דהיינו התורה ואמר צדק על שם שנתכוין דוד להורות צדק ואמת כדאמרינן פרק כיצד מעברין:

שעירא היאירי קיים כו'. נראה שלמדו לומר שהיה רבו של דוד מהאי קרא דמייתי בסמוך עירא היאירי היה כהן לדוד דלעיל מיניה כתיב וצדוק ואביתר כהנים דהיינו כהנים ממש ובתר הכי כתיב ועירא היאירי היה כהן לדוד דמשמע שלא היה כהן ממש אלא כהן ורב היה לדוד כמו ובני דוד כהנים דהיינו רב ושר וכפרש"י בספר שמואל לפי פשוטו של מקרא וכ"כ התוספות ע"ש:

לדוד היה כהן לכ"ע כו'. ר"ל דאי לדוד היה כהן היינו לשאול על ידו באורים ותומים דאין שואלין אלא למלך כדאמרינן בסנהדרין זה אינו דצדוק ואביתר דכתיב לעיל מיניה הם היו כהנים בימי דוד לשאול ע"י אורים ותומים כמפורש בקרא וקאמר אלא שהיה משגר לו כו' בפ' כל הגט ובכמה מקומות אמרינן במכירי כהונה שנו שמשגר לו כל מתנותיו ולא אמרו בו איסור ואפשר דוד מלך היה ומתנות כהונה שלו ודאי דמרובין היו והיו מספוקין לכהנים רבים ומיהו כל הנותן מתנותיו כו' משמע דבאחרים נמי איירי וק"ל:

אפ"ה איענש כו'. גם לפי המדרש דמכלל כעס בא משה לידי טעות ונתעלמה ממנו הלכה זו מ"מ ה"ל לאלעזר לשהות עד שיתיישב דעתו של משה מן הכעס והיה נזכר הלכה:

ולא אשכחן כו'. ר"ל דיעמוד לפניו לשאול באורים ותומים כמפורש בקרא ולא אשכחן בכל מעשה דיהושע שבא לפני אלעזר לשאול באורים ותומים וק"ל:

דף סג:

ע"ב וכתיב נון בנו יהושע בנו וגו'. ר"ל בלא ולד זכר כדמייתי מקרא וכ"ה לשון התוספות פ"ק דמגילה שלא היה לו בן זכר והכתוב מספר שלא יפה עשה יהושע וז"ש משרת משה מבחוריו דכבר ידענו זה אבל אמר הכתוב כיון שהיה משרת משה מבחוריו לא היה לו לדבר קמי אדונו גם דבר זה דהוי כמורה הלכה:

בשביל שביטל כו'. ר"ל דהשתא הוה העונש בדומה שהוא ביטל ישראל ממצות פ"ו לילה א' לכך לא זכה לבן לקיים מצות פ"ו וכעין זה כתבו התוספות פ"ק דמגילה עיין בת"ה שם ובפ' כ"ה בסוגיא זו:

מיד וילן וגו'. פרש"י בפ"ק דמגילה על של עכשיו עכ"ל וק"ק דאכתי נימא דבא על ביטול פ"ו שהיה ג"כ באותו לילה כפרש"י לקמן גבי וגמירי דכל זמן שארון כו' ולפי' ריב"ן ניחא שפיר' בפ"ק דמגילה על ת"ת באתי דכתיב ביה ועתה כתבו לכם את השירה וגו' וק"ל:

שלא במקומן אסורים כו'. ענינו עמו אנכי בצרה בעת מלחמה ואמרינן פ"ק דתענית אסור לאדם שישמש מטתו בשני רעבון וה"ה בכל שאר עת צרה:

אפילו באשתו נדה כו'. דליכא ביה משום שבושין לשמש מטתו אפי' בעת שינתו דחוששין שמא הוא נעור מ"מ בושין ממנו לדבר דברים שבצנעה בינו לבינה וכ"פ רבי יהונתן ע"ש:

מאן נטריה כו'. וכדאמרינן פ' אד"מ התורה העידה עלינו סוגה בשושנים כו' ורבא ודאי דמודה בכך דשרי ליחודי באשתו כדקאמר התם אלא דמ"מ קאמר דתע"ב שלא יבא לידי עבירה וקירוב האסור בנדה וק"ל:

דף סד.

לא ילאי דעתאי א"ל רבא כו'. רבא גופיה קאמר בפ' יה"כ חמרא וריחני פקחין ואין סברא לומר דהיינו דוקא בפחות מרביעית ונראה לומר דהתם ביין מזוג איירי וביותר במזיגתא דרבא גופיה על חד תלת מיא כדאמרינן בפרק כיצד מעברין אבל הכא איירי ביין חי שהיה יינם חזק וברביעית נמי היין טורדתו ועיין בבית יוסף שכך כתוב בתרומת הדשן ועיין בתוס':

וזו אינה נאה כו'. משמע דזו נאה נמי לא יאמרו דבהכי איירי קרא דאייתי רועה זונות וגו' ומשום דמשמע מיניה דיש אחרות שאינן נאות ופרש"י בס' משלי דסיוע לדרש זה שאין זונות במקרא מלא אלא זה בלבד עכ"ל והיינו דזונות בלשון רבים לא מצינו לו מלא

ו' הראשונה אלא זו בלבד דבספר מלכים כתיב שתי נשים זנות וביחזקאל כתיב לכל זנות יתנו גו' חסר ו' הראשונה וכאן מלא ו' ראשונה לדרוש זו נאה דהוא ו' אחרונה כמספר א' ה' והת' לרבות וק"ל:

תפלתו תועבה כו'. מצינו לשון זה גבי תפלה שאינה הגונה דכתיב גם תפלתו תועבה וק"ל:

לא יפטר כו' שמתוך כך זוכרו כו' מפורש פ' אין עומדין:

יקח בהן ס"ת כו' אפי' בעל כו' יש לדקדק בלשון אפילו דמשמע כל חד מהני אמוראי מוסיף על דברי חבירו ואמאי נקט דבר מצוה זה של קניית ס"ת ממצוה אחרת ור"ח שהביא מקרא דפרשת חקת אמאי לא הביא דפרשת ויצא שנאמר וידר יעקב נדר וגו' וכל אשר תתן לי עשר וגו' הוא מבואר שאל יחשוב האדם כי העושר יבא לו מתוך חכמתו וחריצותו כמ"ש לא לחכמים לחם וגו' ולכך יש לאדם שקונה ממון מצד אחר שיתן ממנו חלק ה' להורות כי ממנו הכל ועל כן יקח מהן ס"ת שהוא דבר סגולה כמ"ש פ' ח"ה בנכסי קטן יעשו לו סגולה מאי סגולה ס"ת ואיכא מאן דאמר דקל ופרש"י לפי שעושין פירות והקרן קיימת ולזה יעקב שהיה עני ביותר וכל עצמו לא בקש רק על הבגד והלחם שהוא דבר ודאי נגזר מאתו ית' ב"ה כמ"ש נותן לחם לכל בשר ואינו תלוי בטבע ועוצם יד אבל בכלל עם ישראל שהיו עם רב אפשר לפי הטבע שינצחו את העם ואעפ"כ תלו הדבר בה' יתברך כי מאתו הכל אף הטבע וזהו שאמר בלשון כפול אם נתון תתן את העם וגו' הגם כי נתון בטבע לדמות שאין כאן פועל מ"מ אתה תתן כי מאתך הכל וע"כ והחרמתי את עריהם חרמי גבוה וכן יש לאדם לבקש מאתו ית' שהוא הנותן האמיתי ליתן ממנו חלק לו ית' להיות לו לזכרון שכל מה שיש לו הוא שחוננו יתברך ולזה המחזיק בנכסי הגר אל יתלה הדבר במקרה אבל מאתו ית' לתת ממנו חלק אלוה והיא תורתו סגולה העליונה שפירותיה ללמוד בה בעוה"ז והקרן שהוא שכר הלמוד בעוה"ב. ובא רב ששת והוסיף לומר אפילו בעל בנכסי אשתו שהקרן אינו שלו רק הפירות מ"מ יקח מהריוח שחננו ה' לע"ע ס"ת כדי שיתקיים הקרן שלו ולא יפחתו לו כנכסי צאן ברזל שאם פיחת פיחת לו ונכסי מלוג מ"מ הפירות שלו ורבא בא להוסיף לומר אפילו עבד עסקא ורווח שאפשר שבזמן אחר יפסיד גם שיש לו לתלות הריוח בכחו ועוצם ידו וחריצותו מ"מ יתלה הדבר בו ית' ב"ה ויקח בהן ס"ת כדי שיתקיימו נכסיו ולא יבא לידי הפסד אחר זמן. ורב פפא הוסיף אפילו מצא מציאה דיש לתלות הדבר בהזדמן וע"ז לא שייך לנדור נדר ולבקש מ"מ אל יתלה בהזדמן ומקרה שגם זה ממנו ית' ב"ה לתת ממנו חלקו לס"ת. והוסיף רב נחמן בר יצחק לומר אפילו כותב תפילין כו' כן הוא

בכל הספרים ישנים וחדשים מקרוב באו להגיה אפילו כתב בהם תפילין וקאי אדלעיל שאמר ס"ת וקאמר איהו אפילו תפילין וטעות הוא להגיה כל הספרים הישנים דלמה נקט תפילין טפי משאר מצות ועוד דאמאי שינה לומר כתב תפילין ולעיל גבי ס"ת קאמר יקנה לו ס"ת והל"ל נמי הכא יקנה בהו אפילו תפילין גם כל הני אפי' דקאמרי אמוראי לא מיירי בכה"ג דקאי אפי' אדבר שיש בו ריוח וזה קאי אדלעיל אס"ת ועל כן נראה לקיים גירסת כל ספרים ישנים וקאמר דאפי' כותב תפילין ומרויח בהן אע"פ שאמרו בפרק מקום שנהגו כ"ד תעניות ישבו אנשי כנה"ג שלא יתעשרו כותבי תפילין מ"מ אל יתלה הריוח במעשה ידיו וכחו כ"א בה' שנתן לו כח זה להרויח בהן בתפילין אע"פ שלא יתעשר על ידיהם ויקנה מן הריוח ס"ת להש"י ומייתי מקרא דוידר נדר וגו' אם נתן תתן וגו' והחרמתי את עריהם וכתיב וישמע וגו' ויחרם אתהם ואת עריהם וגו' הרי שלא הרויחו בנדרם כלום ועשו את הכל חרם גבוה כ"ש כותבי תפילין שבמקצת שירויחו גם אם לא יתעשרו יש להם ליתן ממנו חלק גבוה ולקנות בו ס"ת ודו"ק:

דף סד:

ע"ב והרבה דברים למדנו כו'. ולא קאמר נמי דלמדנו ממנו דבעי עיטוף בנדרים כמו בברכת המזון שהרי קתני נתעטף וישב כו' דאפשר דלא נתעטף ר"ג אלא משום דנשיא הוה וק"ל:

רכוב שאני השתא כו'. בטור א"ח סי' צ"ט כתוב דבר זה בשם בעל ה"ג ולא ידעתי למה כתב כך בשם ה"ג כיון דגמרא ערוכה היא וק"ל:

פתח ליה ר"ג כו' יש בוטה כמדקרות כו' מפורש פרק ד' דנדרים ע"ש:

שלימין מעבירין כו' והך גלוסקא דלעיל בעובדא דר' גמליאל במקום שרוב עוברי דרכים נכרים והם ודאי פרוצים בכשפים וצ"ל דלאו גלוסקא שלימה הוה וק"ל:

ופתותי לחם וגו' האי קרא בדורות הראשונים כתיב ואז לא היו פרוצים בכשפים אלא שבאותן נשים שהיו מכשפות מדבר הכתוב ומוכח מיניה דשייך נמי כישוף בפתיתין וק"ל:

דף סה.

ושכורת לא מיין כו' מדמה לה לעניים שאין דרכו של עני ביין וכדקאמר ולא מיין ואעפ"כ היא שכורה מטרדת הגלות שלא תוכל לכוין בתפלה כדמסיק שפטור מדין תפלה שלא יוכלו להתפלל בכוונה כפרש"י ולא שיהיה פטור לגמרי ולא בעי לאוקמא בשכרותו

של לוט ופטור מכלום דטרדת הגלות לא מגיע את ישראל אלא לשכרות שאינו של לוט דהיינו שלא יוכלו לכוין יפה בתפלה וק"ל:

כל המפיק מגן כו' כפרש"י ברכת מגן אברהם וע"פ מ"ש בפרק אין עומדין אם יוכל לכוין באבות יתפלל ואם לאו אל יתפלל ואם התפלל ולא כיון באבות יחזור ויתפלל ולזה בשעת גאוה שהוא שעת שכרות ע"ד שאמרו ואותי השלכת אחרי גיוך א"ת גיוך אלא גיאך דאז בשעת שכרות לא יוכל לכוין באבות ולכך מפיק ויעבור התפלה ולא יתפלל עד שיפיג יינו ויתפלל בכוונה ובזה הוא סוגר וחותם בפני הצר דהיינו שלא יהיו מקטרגים מלקבל תפלתו וכמ"ש בר"פ אין עומדין המתפלל צריך שיכוין כו' שנאמר תכין לבם תקשיב אזנך ע"ש:

מאי משמע כו' יש לעיין בזה דמקרא משמע בהיפך דאינו לא כתיבא אלא דמפיק ומגלה התפלה כתיב ונראה לפרש דהכי קאמר קרא המפיק ומגלה התפלה בשעת גאוה ושכרות סגור חותם צר הצרות סוגרין וחותמין בעדו שלא יבואו הטובות ור"י לפי דברי ר"ח דאיירי באינו מתפלל דיוקא דקרא נקט במלתיה דהיינו כל שאינו מפיק ומגלה תפלתו בשעת גאוה ושכרות אין הצרות סוגרין לו בפני הטובות ודו"ק:

מסר שינתיה לשמעיה כו' עיין פרש"י א"ל הניחני לישן מעט כו' ויש לדקדק כיון דאיירי בשכור הא אמרינן לעיל לכ"ע אם שתה כדי רביעית דשינה כל שהוא מפיגו ואם שתה יותר מכדי רביעית כ"ש דשינה כל שהוא משכרתו ולא חילק לעיל כלום בין ניעור מאליו או ע"י אחר ונראה לפרש שינתיה לשמעיה שהוא ישער שיעור השינה בכמה תפיג יינו כפי מה ששתה ביותר מרביעית ולנערו אז כדי להתפלל ומר לית ליה דרב ששת ליתן זה בדעת השמש לשער בכמה שינה שתפיג יינו אלא עד שיעור מאליו וק"ל:

שנאמר בצר אל יורה כו' ופרש"י שאינו בכל הכתובים ושמא בספר בן סירא הוא עכ"ל ועיין בתוספות שכתבו בשם ר"ת דמקרא היערוך שועך ולא בצר קדריש וע"ש ול"נ דמקרא דלעיל קדריש שנאמר מגינים סגור חותם צר דר"ל מגינים שהוא תפלת מגן אברהם סגור וחתום מהמתפלל בצרה שאין דעת אדם מיושבת אז ודנקט אל יורה כמו שהקשו התוס' לפר"ת י"ל לפי דרכנו ג"כ מהאי קרא קדריש גאוה אפיקי היינו שאין גס לבו בהוראה ומפיק ומעביר גאותו בהוראה בעת צרה שאין דעתו מיושבת לו ודו"ק:

דאסתנא כו' לפי פרש"י הל"ל בעי שמעתא יומא דאסתנא ולולי פירושו היה נראה לפרש לפי הסוגיא דהכא למשל קאמר דבעי שמעתא צילותא ודעת מיושבת כדאמרינן לעיל כיומא דאסתנא שבו הרקיע צלול וכעצם השמים לטוהר וק"ל:

אלא לגירסא וכו' לא קאמר הכא לא איברי ליליא כלישנא דלעיל דה"ק דתחלת הבריאה היה הלילה כולו חשך כמ"ש ולחשך קרא לילה וביום היו משתמשין האור והלבנה ביחד בערבוביא עד אחר שקטרגה הלבנה וקבע הקב"ה תחום לשמש ביום וללבנה קבע תחום בלילה וקאמר דהיינו טעמא שלא יהא חשך גמור בלילה כמו שהיה בתחלה אלא שישמש בו אור הלבנה במקצת לגירסא ורב דאמר לעיל לא איברי לילא אלא לשינתא היינו החשך מן הלילה שאין אור הלבנה שולט בו ואינו ראוי לגירסא והתוס' נדחקו בזה וכתבו אלא לשינתא כמו לילי תקופת תמוז עכ"ל ודו"ק:

א"ל דיממא נינהו כו'. גם שהלבנה נבראת אורה לגירסא מ"מ אין אורה שולט כל כך כל הלילה משא"כ ביום שאור השמש יותר מזהיר וכולו יום ודעת אדם מיושבת יותר:

השתא אתו יומי דאריכי כו' ר"ל דאריכי לקבל שכר בעוה"ב כמ"ש ולמען יאריכון ימיך בעולם הבא וקטיני לגבי עסק התורה ומצות כפרש"י וע"פ מ"ש היום לעשותם ולא למחר לעשותם אלא לקבל שכרן וז"ש ואז נינום טובא דיהיה לנו פנאי לישן משא"כ בעוה"ז אין לנו זמן לישן מפני עסק התורה ומצות כמ"ש ובתורתו יהגה יומם ולילה ורב נחמן דאמר אנן פועלי דיממא משום דעיקר לימודו ביום שמחדד יותר כדלעיל ולימוד הלילה אינה אלא פריעה על מה שביטל זמנה ביום וק"ל:

ונהנה שם ימים ג' וגו'. פרש"י והדר כתיב ואבינה מכלל דעד השתא לא הוה בינה עכ"ל וטפי הל"ל הכא אל יורה דשייך ביה בינה ויש ליישב דעיקר תפלה ושאלת צרכים הם האמצעיים שמתחילים בברכת בינה ועי"ל דקאמר אל יתפלל שסמך אקרא דכתיב בתר הכי בההוא ענינא ואקרא שם צום וגו' לבקש ממנו דרך וגו' וק"ל:

שנאמר וירח ה' וגו'. עיין פרש"י והוא דחוק ונראה לפרש לפי שמדרך איש שיחטא לחבירו הרי הוא מדרך ארץ לפייסו במשתה וביינו וקאמר דאם חבירו אינו מדקדק בכך להתפייס ביין של מי שחטא כנגדו בדבר אחד אבל הוא מתפתה ומתפייס מחבירו שחטא כנגדו ביין של עצמו הרי זה יש בו מדעת קונו שנאמר וירח ה' וגו' לא אוסיף לקלל וגו' שרצה הקב"ה להתפייס בקרבן בשלו כדכתיב אם ארעב וגו' כי לי תבל ומלואה ופי' זה מדוקדק קצת שאמר ביינו בוי"ו ולא קאמר ביין וכבר כתבנו בזה בגיטין פ' הניזקין ודו"ק (סנהדרין פ"ד וע"ש):

תנו שכר לאובד וגו' כו'. נראה שדקדק בקרא לכתוב גבי רשעים שכר וגבי אבלים יין על פי הדרש יהיה מלת שכר בשי"ן ימין שאמר תנו שכר שהוא יין המשכר להיות שכר לאובד ויין ע"ש שמביא תאניה לעולם כדאמרינן פרק יה"כ תנו אותו למרי נפש שהם אבלים שבאו לידי תאניה וק"ל:

כל יין שאין נשפך כו' שנאמר וברך גו' נראה לפי מה שמתרגם את לחמך ואת מימיך וגו' ית מיכלך ויח מישתך וגו' בלחם ניחא שכל הסעודה נקרא על שם הלחם כמ"ש עבד לחם רב והיינו משום חשיבות דלחם שקובע ברכה לעצמו וא"כ הוא אין טעם לקרות המשתה ע"ש המים אלא ע"ש משתה היין שקובע נמי ברכה לעצמו וכמ"ש הביאני אל בית היין וגו' וז"ש מה לחם שניקח כו' משום חשיבות דידיה אף מים שניקח כו' היינו יין ולא קרי ליה בלשון מים אלא אי נשפך כו' ולאו דוקא נשפך כמים ממש בידים דהא אסור לאבד אוכלין ומשקין אלא שאין מדקדקין ביין כמו במים ולפעמים שהוא נשפך ממילא וק"ל:

דף סה:

ע"כ בג' דברים כו'. לפי שהמדות נחלקים בכלל לג' חלקים והם טוב לשמים וטוב לבריות וטוב לעצמו כדאמרי' פרק אחד דיני ממונות וכן בהיפך לרעה וז"ש בכיסו שהוא נושא ונותן באמונה עם הבריות דהיינו שהוא ניכר בכיסו טוב לבריות וכן בהיפך רע לבריות ובכוסו שמיושב ביינו ה"ז טוב לעצמו לא כאותן שאומרים עליהן למי אוי למי אבוי וגו' ובכעסו שאם אינו כועס הוא טוב לשמים אבל כל הכועס אמרו בו כאלו עובד ע"ז דהיינו רע לשמים ועי"ל שהם ג' דברים כוללים פעולות אדם שהם הערב והמועיל והטוב בכוסו שהולך אחר תאותו במשתה בכיסו שהולך אחר המועיל לו במשא ומתן שאינו באמונה הטוב שאינו כועס כי הכועס הרי אמרו בו שהוא כאלו עובד ע"ז הנקרא רע ולפי שלשונות אלו הג' בכיסו בכוסו בכעסו קרובים במבטא נקט לה לסימנא על ג' החלקים אלו וק"ל:

דף פו.

לפני להים וגו' עיין פרש"י ולפי הסוגיא נראה דהכי פירושו שישב העולם לפני אלהים דהיינו במקום אלהים ומומחים כגון רבי עקיבא ורבי שהיו יושבים את העשירים בכבוד לפניהם משום דחסד ואמת שהם עוסקים בהם עם הבריות מן ומזומן לנצור ומן מלשון וימן ה' קיקיון כפרש"י בספר תהלים ובערוך בערך מן פי' דאיתא בילמדנו אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע ישב עולמך בשווה העניים והעשירים אמר ליה אם כן חסד ואמת מן ינצרוהו ופי' אחר בערך ישב עכ"ל:

דף ק:

כל כופה אשתו כו' הווין ליה בנים שאינן כו' ובס"פ ואלו מותרין חשיב בני אנוסה בכלל וברותי מכם המורדים וגו' מהאי טעמא דאינן מהוגנים:

כל אשה שתובעת כו' הווין ליה בנים דאפילו בדורו של משה כו' מפורש גם כן שם:

אלו ב' טפי דמים כו' מצינו האי לישנ' גבי דמי אשה דכתיב כי תזוב זוב דמה ימים רבים וגו' ומיהו חד הרבה נמי משמע שנים כדאמרינן דאין מיעוט רוב אלא שנים ואפשר דכתיב הרבה ארבה בלשון כפול כדאמרינן במסכת כתובות כל אשה שדמיה מרובין בניה מרובין והיינו אם הרבה האשה בדמים תרבה בבנים וצער גידול בנים שלה נמי יותר בעצבון וק"ל:

והרונך זה צער העיבור כו' קצת קשה אמאי הקדים המאוחר דהיינו צער גידול בנים קודם צער הריון ולידה ובב"ר דרש עצבונך זה צער עיבור והרונך זה צער עידוי כו' ע"ש וצער גידול בנים ודאי דשייך נמי באיש כדאמרי' בסנהדרין פרק ב' גבי יעקב מ"מ טפי הוה באשה וכדאמרינן ביבמות דיינו שמגדלות את בנינו כו' וק"ל:

זו היא מדה טובה בנשים כו' אע"פ שמדה טובה היא מ"מ חשיב ליה בהדי קללות שבאשה וכמ"ש הרא"ם בזה על טענת הרמב"ן לפרש"י בחומש עיין שם:

ואידך הני שבח הוא לה כו' עיין פרש"י אהא דמשתנת כו' הוי שבח משום צניעות ואהא דנעשי' כר כו' הוי שבח דאין לה טורח כו' אבל אהא דמגדלת שער כלילית לא פי' כלום דהוי שבח ואי לית ביה שבח אכתי תקשי אמאי לא חשיב נמי לעיל וי"ל דאהא דמגדלת שער כלילית לא פריך כלל משום דהיינו עטופה כאבל כדי לכסות גידול שער כלילית ודו"ק:

היינו למדין כו' דלפי פשטיה דקרא הוה מ"ם מבהמות ומעוף מ"ם מיותר אבל אין בזה תוכחה לאיוב ועל כן דרשו בו הכא מ"ם מבהמות ומעוף מ"ם מן דהיינו שבא אליהוא להוכיח את איוב למה לא למד דבר זה וכיוצא בו מבהמות ומעוף וק"ל:

גזל מנמלה כו' כפרש"י שאין א' גוזלת חברתה כו' ע"ש ועיין במסכת חולין פרק ג':

דף קא.

טובם חדק וכו' לפי פשוטו נמי לגריעותא כפרש"י בס' מיכה ישר שבהם ממסוכת קוצים כו' ע"ש אבל א"כ הוה ליה למכתב ישר כמסוכה אלא דקרא (עלה) למעליותא קאמר ישר הנעשה בהם בא ממסוכה דהיינו ממה שטובים שבהם מגינים וסוככים עליהם והוו כחדק בפני הפרצה של הפרדס שהוא רמז לכל ישראל כמ"ש כרם היה גו'. ואמר

ד"א טובם כחדק שמהדקין כו' הח' מתחלף בה' בצורות הכתב כמ"ש פ' הבונה גם במבטא באותיות אחה"ע ור"ל שמהדקין כו' דהיינו שהרשע נוטל גם חלק צדיק בגיהנם כדכתיב משנה שברון ירשון כמפורש בפרק אין דורשין ומפרש לה בעוה"ב לגיהנם דבעוה"ז כבר מפורש בהאי קרא קומי ודושי בת ציון גו' וק"ל: